

Veehouder en bestuurder Pieter van der Grift: 'Grotere huiskavel is goed voor de portemonnee en het milieu'

Betere structuur dankzij kavelruil

Zelf heeft hij in de loop der jaren al aan acht kavelruilen meegedaan. Mede daardoor heeft veehouder Pieter van der Grift in Bunnik nu een aaneengesloten huiskavel van 41 hectare. Volgens Jos Geenen, als 'anjager landbouw, klimaat en energie' verbonden aan het Programma-bureau Utrecht-West, zijn er kansen te over nu het Bureau Beheer Landbouwgronden (BBL) veel hectares van de hand doet.

Buiten rijden grote trekkers met volle kiepwagens af en aan: de loonwerker is maïs aan het oogsten. Ver hoeven ze niet te rijden: dankzij de diverse kavelruilen waar aan hij in de loop der jaren heeft meegedaan, heeft Pieter van der Grift op vijf hectare na al zijn land rond het bedrijf. 'Hoe minder kilometers een veehouder met zijn trekker hoeft te maken op de openbare weg, hoe beter dat is,' stelt Van der Grift, bestuurslid van LTO Noord en de gebiedscommissie Utrecht-West. 'Zeker in dorpskernen kan zwaar landbouwverkeer onveilige situaties veroorzaken. Maar ook voor de veehouders zelf: een grotere huiskavel is goed voor de portemonnee en het milieu. Iedere liter diesel die je bespaart, is er één.'

Katalysator

Pieter van der Grift roept veehouders op om mogelijkheden voor een kavelruil aan te melden bij LTO Noord, Programma-bureau Utrecht-West of Gebiedscoöperatie O-gen. 'Onder invloed van het nieuwe natuurbeleid doet BBL veel grond van de hand,' legt Geenen uit. 'In veel gebieden

kan dat de katalysator zijn van een vrijwillige kavelruil die de landbouwstructuur een forse impuls geeft. Ook de gebiedscommissies kunnen daarbij als initiatiefnemer optreden.' Van der Grift: 'Het vrijwillige karakter van een kavelruil is heel belangrijk. Geen veehouder mag erop achteruit gaan. Elkaar wat gunnen en wederzijds vertrouwen zijn de basis van kavelverbetering, waarbij het proces wordt bezegeld met een gezamenlijk ruilplan.' Ook bij kavelruilen die boeren zelf organiseren, kunnen de proceskosten inclusief de notariskosten grotendeels worden vergoed via subsidie. Over grond die via een kavelruil van eigenaar verandert hoeft bovendien geen overdrachtsbelasting te worden betaald. Geenen: 'Een veehouder betaalt alleen de werkzaamheden die nodig zijn om bijvoorbeeld twee percelen samen te voegen. Denk aan het dempen van een sloot of het aanleggen van een dam of een kavelpad. Dergelijke kosten worden echter ruimschoots gecompenseerd door de verbetering van de bedrijfsstructuur.'

Lichtend voorbeeld

Lichtend voorbeeld voor Geenen en Van der Grift en daarmee voor de hele Utrechtse veehouderij, is een kavelruil in Groot Wilnis-Vinkeveen. Daar wordt volgens het 'Verkavelen voor groei-principe' 200 tot 300 hectare herverkaveld. Met de realisatie van een natuurverbinding van circa 50 hectare als aanleiding, zorgt dat in combinatie met onderwaterdrainage voor een fikse verbetering van de landbouwstructuur in het gebied.

Ook als bestuurslid van LTO Noord en de gebiedscommissie Utrecht-West is Pieter van der Grift warm voorstander van landbouwstructuurversterking via vrijwillige kavelruil.

Geenen: 'Goed voorbeeld doet hopelijk goed volgen.' Van der Grift is enthousiast over dit principe, waarbij veehouders met elkaar, een coördinator en het Kadaster om tafel gaan en binnen een dag in beeld hebben welke

ruilmogelijkheden er zijn. 'Wel pleit ik voor een meer programmatische aanpak. LTO Noord en de gebiedscommissie bekijken hoe we in Utrecht-West meer structuur kunnen geven aan kavelruil als middel om de landbouwstructuur te versterken.'

Aanjager in vogelvlucht

- ≡ Kansen voor energiebesparing benutten
- ≡ Duurzaam bodembeheer in de fruitteelt
- ≡ Kringloop sluiten levert geld op
- ≡ 'Zegveld' wordt Kennis Transfer Centrum

Huiskavel met ruim elf hectare vergroot

In het oosten van de provincie vindt ook kavelruil plaats. Jan Boersen uit de Glind, op de grens van Utrecht en Gelderland, deed mee. Hij melkt 130 koeien en had tot voor kort een huiskavel van 'slechts' 18,3 hectare. Om een erfpachtkavel van 5,65 hectare te bereiken moest hij met de koeien de Schoonderbekerweg oversteken. 'Om bij mijn overige percelen met een gezamenlijk oppervlak van bijna negentien hectare te komen, moest ik drie kilometer rijden en vaak met de trekker door Achterveld.' Dat moet Boersen nog steeds, maar minder vaak want dankzij een kavelruil heeft hij zijn huiskavel met ruim 11 hectare kunnen vergroten. Vanuit de keuken van zijn boerderij wijst hij naar de aanleiding: de Modderbeek. 'Vroeger stroomde de beek regelmatig over. Het water stond dan tot aan de boerderij. In 1969 is de beek gekanaliseerd. BBL is jaren geleden al grond gaan kopen om nu die kanalisatie weer ongedaan te maken en de beek in zijn oude, natuurlijke luister te herstellen.'

Het landelijk gebied in de 21e eeuw

De landbouw transformeert, steeds meer agrarische bebouwing komt leeg te staan, de relatie tussen burger en boer verandert en de manier waarop natuur vorm krijgt wijzigt. Het landschap zal hierdoor in de komende decennia onherroepelijk veranderen. Een actieve houding van de provincie en een goede samenwerking tussen lokale en provinciale overheden zijn hierbij essentieel. Als adviseur ruimtelijke kwaliteit geef ik de provincie Utrecht gevraagd en ongevraagd advies. In mijn advies *Landelijk gebied 21e eeuw* ga ik in op de agrarische bebouwing. Het beleid van de provincie ten aanzien van

het formaat van agrarische bouwblokken is succesvol: het landschap wordt daarvoor beter geconserveerd dan in bijvoorbeeld Noord-Brabant of Gelderland, terwijl het voldoende ruimte lijkt te bieden om economisch vitaal te blijven. In het landelijk gebied ontstaan steeds grotere verschillen binnen de landbouw. Hierdoor zal het contrast in schaalgrootte in het landelijk gebied toenemen. Grotere stallen vragen een andere plek in het landschap, omdat ze vaak niet vanzelf op de reguliere locaties passen. Ik adviseer de provincie om in het veld naar huidige ontwikkelingen te kijken en

te participeren bij nieuwe ontwikkelingen. Het is belangrijk dat alle belangen op tafel liggen en gezocht wordt naar oplossingen die deze belangen verbinden. Dit biedt vaak onverwachte kansen die tot inspirerende beelden en nieuwe sociale verbindingen leiden. Lokale initiatieven zijn bepalend voor de toekomst van het landelijk gebied, maar zijn veelal gericht op de korte en middellange termijn. Een heldere visie van de provincie kan juist het langetermijndenken actief aanboren, om zo tot een veerkrachtig, duurzaam en leefbaar agrarisch en recreatief landschap te komen.

Ingeborg Thoral, onafhankelijk adviseur ruimtelijke kwaliteit provincie Utrecht

Zelf energie opwekken is mooi, maar energiebesparing levert vaak meer op

Energiebesparing: grijp de kansen!

Energiebesparing loont, maar als je kijkt naar het voornemen in het Agroconvenant om de energie-efficiëntie met 2 procent per jaar te verbeteren, is de conclusie dat geen van de agrosectoren dit heeft gehaald. De verklaring is niet alleen de toename van het productievolume. Kansen voor energiebesparing zijn ook blijven liggen!

Op steeds meer staldaken verschijnen zonnepanelen. Dit draagt zeker bij aan de productie van duurzame energie. Maar alles wat je bespaart, hoeft je niet meer te produceren. Dus kijk eerst naar besparing, want er zijn successen te behalen. De spreiding tussen bedrijven is nog erg groot als het gaat om energieverbruik. Zo is in de melkveehouderij bij de 10 procent zuinigste bedrijven 27 kW nodig om 1.000 liter melk te produceren. Bij de 10 procent hoogste verbruikers is dat 88 kW. En dat scheelt nogal in de elektriciteitskosten! Naast apparatuur spelen de bedrijfsstructuur en het management ook een rol. In de intensieve veehouderij is bijvoorbeeld bepalend of er een luchtwasser aanwezig is en of met 80 of 120 lux wordt verlicht. Bij de melkveehouderij heeft het bezit van een melkrobot een grote invloed (scheelt gemiddeld 20 kWh/1.000 liter melk) en speelt de verkaveling een belangrijke rol bij het diesilverbruik.

Bewezen maatregelen

In de melkveehouderij zijn bewezen maatregelen onder meer frequentieregeling van de vacuümpomp, voorkoeling van de melk en warmteterugwinning uit de melk. Bij de intensieve veehouderij onder meer frequentieregeling en hoogfrequente tl-verlichting en voor een deel van de bedrijven ook warmteterugwinning. Deze maatregelen zijn bewezen effectief en besparen u geld.

Maar al te vaak blijkt dat energiebesparing nog een beperkte rol speelt in beslissingen van de veehouder. Daarom wordt energiebesparing gestimuleerd via onder meer:

- Zuivelcoöperaties: bieden energiescan aan
- Sectorale communicatie: www.AgroEnergiek.nl
- Gemeenten: stimuleren energiebesparing via omgevingsvergunning
- Maatlat Duurzame Veehouderij (MDV): stallen met dit certificaat kunnen deelnemen aan fiscale regelingen (MIA en VAMIL)

Energieverbruik op melkveebedrijven

	Alle bedrijven kWh/1.000 kg melk	Jaarlijkse elektriciteitskosten	
		Quotum 1.000.000 l.	Quotum 2.000.000 l.
Top 10% bedrijven	27	€ 3.500	€ 6.200
Gemiddeld	51,2	€ 6.000	€ 9.700
Top 10% veelverbruikers	88	€ 8.700	€ 15.000

(Bron: database zuivelondernemingen)

Innovatieve warmteterugwinning: via dit systeem wordt niet alleen de melk (voor)gekoeld, maar de vrijgekomen warmte verhoogt de temperatuur van water dusdanig dat het in de woning gebruikt wordt als warmwatervoorziening en verwarming (besparing verwarmingskosten).

Initiatieven in Utrecht

LaMi, de Werkgroep Energie - Utrecht-West en Gebiedscoöperatie O-gen besteden ook aandacht aan energiebesparing. Deze organisaties hebben een subsidieaanvraag ingediend bij de provincie Utrecht voor studiegroepen energiebesparing. Binnen deze groepen kunnen veehouders aan de slag met een energiebesparingsplan, maar ook een specifiek onderwerp uitdiepen of meten aan energieverbruik. Er is nog geen duidelijkheid over goedkeuring van de subsidieaanvraag. Houd de website van Programabureau Utrecht-West of Gebiedscoöperatie O-gen in de gaten voor de meest actuele informatie. Zodra de regeling van kracht is, zal de werving van deelnemers starten via coöperaties, belangenverenigingen en/of agrarische natuurverenigingen.

Top energiematregelen

In de Nederlandse veehouderij worden de volgende maatregelen getroffen. Het percentage geeft het aandeel veehouders weer dat de maatregel heeft toegepast:

Varkenshouderij

- Frequentieregeling (63%)
- Hoogfrequente tl-verlichting (27%)
- Warmteterugwinning (15%)

Melkveehouderij

- Warmteterugwinning uit de melk (50%)
- Voorkoeling van de melk (50%)
- Frequentieregelaar (56%)
- Hoogfrequente tl-verlichting (17%)
- Zonneboiler (10%)

Pluimveehouderij

- Frequentieregeling (72%)
- Warmteterugwinning (57%)
- Hoogfrequente tl-verlichting (52%)

Bron: Rapport Energie en klimaat in de agrosectoren, maart 2014

Studiegroep Fruitbewaring kritisch op energieverbruik

In het voorjaar van 2014 begeleidde Frank van de Geijn van Food & Biobased Research twee studiegroepbijeenkomsten met acht fruitbewaarders. Daarbij zijn de nieuwste ontwikkelingen en ervaringen op het gebied van fruitbewaring, energieverbruik en milieu besproken. Dit project was een vervolg van eerdere projecten in de energiebesparing die LaMi heeft ondersteund.

Frans van Lint was in 2006-2007 een van de deelnemers die een energiescan liet uitvoeren. In eerste instantie had hij een bovengemiddeld verbruik, maar hij werd door de energiescan aangezet om met andere instellingen een besparing te bereiken. Deze instellingen worden nog steeds gebruikt en leveren een gewenste productkwaliteit op. 'Ik vond het vooral interessant om ervaringen uit te wisselen en te kijken bij anderen. Ik heb geleerd kritischer te kijken naar de isolatie van het gebouw waar

in mijn koelcellen staan. Hier ben ik mee aan de slag gegaan', aldus Van Lint. De juiste instelling van de luchtcirculatie geeft de belangrijkste energiebesparing. Van Lint bespaarde door andere instellingen zeker 30 procent.

Juiste instellingen

'Een stabiele werking is erg belangrijk', benadrukt Pieter Lekkerkerker. Bij een energiescan bleek zijn bedrijf met vooral appelbewaring een keurig laag verbruik te kennen. 'Als je dit weet en als de kwaliteit van het product goed is, is de noodzaak om te veranderen niet groot. De bijeenkomsten bevestigden mijn gedachtegang en werkwijze om het energieverbruik op mijn bedrijf zo laag mogelijk te houden. Het zou wel fijn zijn als we op een eenvoudige manier het verbruik per kilogram product in beeld kunnen krijgen. Dit zou ik graag vergelijken met andere bedrijven om het energieverbruik nóg verder te verlagen.'

Frans van Lint: 'In de toekomst wil ik mijn dak en wanden isoleren.'

Beheersing vochtverlies

Energiegebruik verminderen kan soms in tegenspraak zijn met andere doelen, zoals beheersing van vochtverlies. Zowel Frans van Lint als André Goes, bewaarder met vooral kleinere cellen, hebben hier veel vragen over. Goes: 'Wanneer dek je peren-kisten af en moet je hierbij niet juist anders circuleren dan bij open kisten?' Van Lint: 'Wanneer pas je het best bevochtiging

toe?' De antwoorden zijn gelijk: lucht moet binnen de cel optimaal worden verdeeld en ook de kern van de kist bereiken. Afdekken blokkeert deze luchtstroom. Extra circuleren helpt weinig. Juist met chaos, frequente koelacties en aan- en uitschakelen van ventilatoren is een microklimaat nog iets te helpen. Bevochtiging vraagt lucht-ondersteuning. Dus zal er tijdens het bevochtigen gecirculeerd moeten worden.

Grasbanen in de fruitteelt onder de loep genomen

Duurzaam bodembeheer is belangrijk!

In het project 'Verhogen bodembiodiversiteit voor een duurzame perenteelt in Utrecht' zijn drie studiegroepen actief, elk met een eigen onderwerp: oorwormen, regenwormen of grasbanen.

Vijftien telers doen mee aan de studiegroepen. Op drie bedrijven wordt een gangbaar met een innovatief teeltsysteem vergeleken. Het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling financiert het project samen met de provincie Utrecht en het ministerie van EZ.

Oorwormen en regenwormen

Bij de start van het project is door een van de studiegroepen ingestoken op een systeem zonder Admire en Pirimor en later ook zonder Steward en Amitrol. Dit leidde tot een groei van de oorwormpopulatie. Oorwormen zijn belangrijk voor de natuurlijke plaagbestrijding. Dan zijn minder bespuitingen nodig.

Een andere studiegroep heeft onderzoek gedaan naar de aanwezigheid van regenwormen. Regenwormen zijn belangrijk voor de drainage van grasbanen. Dit najaar vindt de tweede grote regenwormmeting plaats. Daarbij maakt men onderscheid tussen de diverse soorten, die allemaal verschillende functies en effecten in de bodem hebben.

Grasbanen

Fruittelers rijden tijdens het seizoen wekelijks door de boomgaard. Dat is een zware belasting voor de grasbanen. Ze worden soms stuk gereden. De ziekte- en plaagbestrijding wordt dan moeilijker en soms minder effectief. Dat leidt tot meer bespuitingen en een hogere mili-

eubelasting. Wat kunnen we van elkaar leren om grasbanen heel te houden? Die vraag stond afgelopen zomer centraal op een studiegroepavond. Daar werd duidelijk, dat een goede start heel belangrijk is. Het later herstellen van een grasbaan is lastig.

Janus Verkerk van Barth Drainage adviseerde om per grasbaan op 50 cm te draineren en de sleuf boven de drainageleiding te vullen met grind of grove kunststofmaterialen, zoals styromull. Hierdoor verbetert de effectiviteit van de drainage. Dominique Vernooij ontwikkelde een graver om het sleufje boven de drains permanent open te houden, zodat de afvoer verbetert.

Fruitteler en Fruitconsult-voorlichter Dirk van Hees presenteerde een zevenstappenplan voor de grondbewerking voor de aanleg van een optimale boomstrook en grasbaan. Hierin zijn het egaliseren van het perceel en het hoger leggen van de wielsporen heel belangrijk. 'Er zijn soms wel dertien werkgangen nodig voor een goed resultaat. Maar deze investering verdient je dubbel en dwars terug', aldus Van Hees.

Over het grasmengsel was het advies eenvoudig: minstens 50 procent veldbeemdgras in het mengsel. Dat deze grassoort het 'betonijzer van de grasbaan' wordt genoemd, zegt genoeg. Veldbeemd maakt grasmengsels wel duur. Controleer bij goedkope mengsels het percentage

Fruitteler Westreenen kiest voor een rijafstand van 325 cm om het mogelijk te maken de 50 cm brede Trelleborg grasbanden te gebruiken.

veldbeemdgras, want anders is goedkoop duurkoop.

Ook het onderhoud van de grasbaan is van belang. Siep Fennema van Agrifirm gaf twee aandachtspunten: bestrijden van onkruid en apart bemesten en maaien.

Bandentype en bandenspanning

Als het gaat om bandentype en -spanning bij tractoren, spuitmachines en pluktreinen, levert de keuze voor grasbanden of nokkenbanden de meeste discussie op. Voor het behoud van de grasbaan hebben grasbanden de voorkeur: bij vierwielaangedreven tractoren,

grasbanden of grasvriendelijke banden voor én achter, voldoende brede banden en lage bandenspanning (tussen 0.5 en 1 Bar). Het grote nadeel van nokkenbanden is dat ze de grasmat kapot maken. Ten slotte werd duidelijk dat het in conditie houden van de grasmat in probleemsituaties een systeemaanpak noodzakelijk maakt: alles moet kloppen. Het effect van de ene maatregel kan tenietgedaan worden door het achterwege laten van de ander: hoge bandenspanning en kleine banden van of defecten aan pluktreintjes kunnen veel grasbanen stukmaken. ■

Impuls onderwaterdrainage door hogere subsidie

Onderwaterdrainage (OWD) vertraagt de maaiveldaling in veenweidegebieden en verbetert de landbouwkundige productieomstandigheden (langer groeiseizoen). Een project van de provincie Utrecht moet ervoor zorgen dat meer veehouders OWD gaan aanleggen. Dit najaar komen hier nog twee bijeenkomsten over.

Bij OWD liggen de onderwaterdrains tien tot twintig centimeter onder het slootpeil en niet, zoals gebruikelijk, erboven. 'Hierdoor nivelleren de grondwaterstanden; 's winters lager en 's zomers hoger', vertelt Peter Ruitenburg, veehouder in Woerden, die namens ANV De Utrechtse Venen bij het project is betrokken. 'Praktijkproeven hebben uitgewezen dat OWD de maaiveldaling afremt. Ook kunnen veehouders in het voorjaar eerder het land op en er in het najaar langer gebruik van maken.' Bijkomend voordeel van OWD is dat de kwaliteit van het oppervlaktewater verbetert. Er oxideert minder veen, waardoor er minder nutriënten uitspoelen.

Onbekend maakt onbemind

De belangstelling voor OWD was tot dusver klein. Boeren zijn ten onrechte bang dat de OWD het waterpeil omhoog trekt. 'Dat is dus niet het geval', aldus Peter Ruitenburg. ANV De Utrechtse Venen start een stimuleringsproject waarmee boeren in delen van Zegveld-Noord en delen van Groot Wilnis-Vinkeveen in 2015 en 2016 60 tot 75 procent van de kosten vergoed krijgen. De totale kosten voor de aanleg van onderwaterdrainage zijn zo'n € 2.000 per hectare. Aanvragen kunnen worden ingediend bij ANV De Utrechtse Venen (www.deutrechtsevenen.nl).

Het stimuleringsproject voorziet verder in een proef in het Utrechtse deel van Zegveld. Volgens Joost Heijkers, als hydroloog verbonden aan Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (HDSR), worden de grondwaterstanden in Zegveld-Noord de komende jaren gemonitord. 'Zo hopen we de effecten van OWD goed in beeld te krijgen. We verwachten dat de monitoring het remmende effect van OWD op de maaiveldaling zal bevestigen.' ■

Terugblik op Fruitteeltdag/Groene Energiedag

De Utrechtse Fruitteeltdag/Groene energiedag vond dit jaar plaats op twee fruitbedrijven en werd georganiseerd door LaMi en DLV Plant. Er kwamen ongeveer 250 bezoekers op af. De dag stond in het teken van energiebesparing en het verminderen van de emissie van gewasbeschermingsmiddelen. De nieuwste spuitmachines en de nieuwste inzichten op het gebied van driftreductie (waarschuwingsmodellen, duurzaam bodembeheer, gebruik van spuiwater, vul- en wasplaatsen, toekomstige spuitdriftvoorschriften en de monitoringsresultaten in het oppervlaktewater) werden gepresenteerd. NFO, waterschap HDSR en de praktijknetwerken 'Fruittelers werken aan schoon water' en 'Toepassing spuiwater in de hardfruitsector' werkten mee aan deze geslaagde dag.

Melkveehouders succesvol met duurzaam bodembeheer

Milieuvoordelen gaan hand in hand met een beter saldo

In 2010 is een vierjarig project voor en door melkveehouders gestart. Het doel was om in de Gelderse Vallei en Utrecht-Oost te werken aan duurzaam bodembeheer en het sluiten van kringlopen. De deelnemers zijn erin geslaagd de benutting van stikstof en fosfaat te verhogen, waardoor minder nutriënten uitspoelen.

Minstens zo belangrijk naast de milieuvoordelen, zo niet belangrijker voor de ondernemer, is het effect van duurzaam bodembeheer op het saldo van het bedrijf. Veel deelnemers verdienen meer als gevolg van dalende voer- en kunstmestkosten. Daarnaast is op de meeste bedrijven sprake van een langere levensduur van de koeien. Duurzaam bodembeheer is dan ook niet zomaar het nemen van een aantal maatregelen, het gaat om bedrijfsdoelstellingen en ondernemerschap. Deelnemers spreken van bedrijfsoptimalisatie in plaats van productiemaximalisatie.

Gebied in beweging

In vier jaar tijd is een heel gebied in beweging gebracht. Een voor Nederland uniek proces waarbij de hele periferie

rondom het boerenbedrijf is ingezet om duurzaam bodembeheer te stimuleren. En met succes! Dit project was binnen het gebied, als ook daarbuiten, niet te missen. Enkele hoogtepunten op een rij:

- Meer deelnemers door betrokkenheid van alle voerleveranciers.
- Aanzienlijke vermindering fosfaatbelasting.
- Besparing van 811.458 kg op stikstof en 312.053 kg op fosfaat t.o.v. de norm, waardoor minder mest hoeft te worden afgevoerd. En hierdoor behoud van mineralen voor het gras- en bouwland.
- Elk jaar lager fosforgehalte in het aangevoerde krachtvoer: 16 procent lager ten opzichte van 2010.
- Afname aandeel maïs in het rantsoen.
- Toegenomen gewasopbrengst: 270 kg

ds gras en 585 kg ds maïs meer per ha.

- Hogere benutting van stikstof (3%) en fosfaat (6%) op bedrijfsniveau en, in het verlengde, lagere overschotten aan stikstof (-31 kg/ha) en fosfaat (-3 kg/ha).
- Betere resultaten, ondanks matige voerkwaliteit afgelopen jaar!
- Veel deelnemers namen een extra stap door de kringloopwijzer in te vullen en kregen zo inzicht in hun bedrijfskringloop. Mogelijk kunnen melkveehouders met het kringlooprapport in de toekomst beloond worden voor duurzamere prestaties, bijvoorbeeld bij bedrijfsuitbreiding of via premies en toeslagen.

Monitoring waterkwaliteit

Bij een aantal deelnemers is jaarlijks de waterkwaliteit gemeten. De waterkwaliteit is in 2011 half juli bemonsterd, terwijl de andere drie jaren in april is bemonsterd. In juli is het bodemleven in grasland volop stikstof aan het mineraliseren door de hogere temperaturen. Ondanks dit afwijkende jaar blijven zowel de gemeten nitraatgehalten als de fosfaatgehalten keurig binnen de gestelde normen. De waarden bij de acht Duurzaam Bodembeheer-boeren daalden de afgelopen jaren, terwijl de referentie als geheel steeg. Vooral het fosfaatgehalte daalde sneller bij de Duurzaam Bodembeheer-boeren dan bij het referentiemeetnet. ■

Het kringlooprapport

111 deelnemers aan het project in Utrecht-Oost kregen een kringlooprapport uitgereikt. Het kringlooprapport laat zien hoe de deelnemer scoort op zes duurzaamheidsparameters.

Meer weten? Benader een van de partners binnen het project: Vallei Horstee, Dirksen Management Support, Boerenverstand, K&G Advies en DLV Dier.

Melkveehouders spitten naar antwoorden

Niet alleen in Utrecht-Oost wordt gewerkt aan duurzaam bodembeheer en kringlooplandbouw. Op het veen loopt een vergelijkbaar project: Duurzaam Bodembeheer Utrecht-West. Onlangs vond in het kader van dit project een ochtendworkshop over bodemkwaliteit plaats op het bedrijf van Sjaak de Roos. Op een interactieve manier liet bodemdeskundige Nick van Eekeren van het Louis Bolk Instituut (LBI) zien dat voor antwoorden vooral even gespit moet worden.

Aan de hand van de BodemConditieScore is in het veld een beoordeling gemaakt van de bodem. Daarnaast hadden deelnemers bodem- én kuilanalyses meegenomen. Uit de bijeenkomst bleek dat van beide soorten analyses veel valt te leren.

Een bodemkuil geeft goede en actuele informatie over verdichting, beworteling, eventuele storende lagen en actuele vochtvoorziening. De kuiluitslagen zeggen veel over de beschikbaarheid van nutriënten. Volgens de bodemanalyse kan bijvoorbeeld de fosfaatvoorziening laag zijn. Maar als het fosfor in de kuilen hoger is dan 3,5, is er voldoende fosfaat beschikbaar geweest voor het gewas. Zo zijn er heel wat nutriënten die op de kuiluitslag staan en die indicatief zijn voor de voorziening van deze nutriënten.

Meer informatie hierover is te vinden in het boekje *Duurzaam bodembeheer op veen* dat door LBI, Wageningen UR en PPP-Agro Advies is ontwikkeld. Dit boekje is gratis te downloaden op de site van het Louis Bolk Instituut (www.louisbol.org/downloads/2904.pdf). U kunt zelf ook een beoordeling maken van uw bodem. De site www.mijnbodemconditie.nl kan u daarbij helpen. ■

Aansprekende resultaten van duurzaam bodembeheer

In studiegroepverband haalden de 35 deelnemers aan het project Duurzaam Bodembeheer in Utrecht-West in 2013 aansprekende resultaten. Als alle veehouders in Utrecht-West het niveau zouden halen van de beste 20 procent van de deelnemers, zou per jaar bij een totale productie van 540 miljoen kilogram melk 557 ton N uit NH₃ niet meer de lucht in gaan. Dit rekende Barend Meerkerk van PPP-Agro Advies uit. In zijn berekeningen van het N-overschot in de bodem hield hij rekening met de verschillen tussen klei en veen. Meerkerk: 'Op veengrond is het bodemoverschot voor stikstof gemiddeld 333 kg N per hectare, tegen 174 kg op kleigrond. Dit verschil komt voor een belangrijk deel door de mineralisatie. Bij de beste 20 procent van de deelnemers aan het project Duurzaam Bodembeheer was het overschot respectievelijk 307 kg N per hectare op veen en 139 kg N per hectare op klei. Vertaal je deze ca. 30 kg reductie naar de 34.750 hectare land van de melkveehouderij in Utrecht-West, dan kom je uit op een totale besparing van 1.075 ton N per jaar.'

Volop mogelijkheden

Op vergelijkbare wijze wordt het P₂O₅-overschot in de bodem volgens Meerkerk met 292 ton gereduceerd, als alle veehouders in Utrecht West net zo goed zouden scoren als de uitblinkers binnen het project Duurzaam Bodembeheer Utrecht-West. De resultaten geven volgens hem aan dat er nog volop mogelijkheden zijn voor een grote groep bedrijven om efficiënter te produceren. 'Maar ook dat er nieuwe kennis nodig is om de voorlopers nog een stap verder te brengen. Er valt nog een enorme milieuwinst te behalen als we de mineralisatie nuttig kunnen gebruiken in de bedrijfskringloop. Voor die extra stap is nieuwe kennis nodig.'

Met een nieuwe innovatieve stal is veehouder Matté Eikelenboom klaar voor de toekomst

‘Kringloopstal’ is energieneutraal, emissiearm en diervriendelijk

Maak afspraken voor de korte termijn met alle betrokkenen en ga regelmatig met ze om tafel om de voortgang te bespreken. En neem vooral een kijkje bij collega's die een nieuwe stal hebben gebouwd, liefst als deze al een tijdje in gebruik is. 'Want dan zijn de kinderziektes er uit', stelt Matté Eikelenboom, die eind februari een nieuwe 'kringloopstal' in gebruik nam in Lopikerkapel.

In de lange aanloop naar de bouw van de stal toe reed veehouder Matté Eikelenboom heel Nederland door. 'Met mijn vrouw Sandra heb ik het nuttige met het aangename verenigd, door een weekendje weg te combineren met het bezoek aan een paar veehouders die net een nieuwe stal hadden neergezet. Hun namen had ik van artikelen in vakbladen, die ik jarenlang heb uitgeknipt. Van die bezoeken hebben we heel veel opgestoken.'

Energieneutraal

Hoewel geen deelnemer van het project 'Innovatieve Veestallen', heeft Eikelenboom een zeer innovatief stalconcept neergezet. Dit was mede mogelijk dankzij een subsidie in het kader van de regeling

Integraal Duurzame Stallen (IDS). Zo gaan de zijwanden van folie alleen in de winter dicht en is het foliedak voorzien van 244 zonnepanelen met een totale capaciteit van 57.000 kWh. 'In combinatie met onder andere voorkoeling en warmteterugwinning, levert dat een energieneutrale stal op,' legt Eikelenboom uit.

De veehouder zette aanvankelijk in op een vrijloopstal met een ondergrond van compost, maar de afnemer van zijn melk zag dat vanwege de risico's met hittesteistente bacteriën niet zitten. Eikelenboom: 'We hebben toen een switch van 180 graden gemaakt en zijn uitgekomen bij een ligboxenstal met een geperforeerde vloer en stro in de boxen. Urine en mest worden daardoor binnen twee uur

Sandra en Matté Eikelenboom op het dak van de melkstal.

van elkaar gescheiden, waardoor de stal écht emissiearm is.'

Juiste keuzes

Mest en stro worden afgevoerd naar een overdekte mestopslag. 'Het stro verbetert de structuur en het organischestofgehalte van de bodem en daarmee het bodemleven', blikt Eikelenboom vooruit. Uit een sterk verminderd medicijngebruik, blijkt dat de veehouder met zijn nieuwe stal ook op het gebied van dierwelzijn de juiste keuzes heeft gemaakt. 'De eerste weken zijn we een paar keer op het dak van de melkstal gaan zitten, met een kop koffie, om de koeien te observeren', glim-

lacht hij. 'Naar aanleiding van die sessies heeft gestuurd koeverkeer richting de melkrobot plaatsgemaakt voor vrij koeverkeer. Dat werkt beter, al is het nog wel zaak meer vreetplekken te creëren.'

De verouderde ligboxenstal die door de nieuwe stal zijn functie verloor, biedt nu onderdak aan het jongvee. De nieuwbouw stelt Eikelenboom in staat de komende jaren te groeien van 100 naar 120 à 130 melkkoeien.

Groepen kunnen de stal bij Matté bezichtigen. Voor boeren die (gaan) werken met stro in de boxen zal naar verwachting een project starten. Interesse? Neem contact op met LaMi.

Draagvlak 'Zegveld' groter dan ooit

Ook nadat Wageningen UR de proefboerderij te koop had gezet, bleef 'Zegveld' een begrip onder veehouders in West-Nederland. Nu het Kennis Transfer Centrum (KTC) eigendom is van een coöperatie en boeren zelf de touwtjes in handen hebben, is het draagvlak volgens Sjaak Hoogendoorn groter dan ooit.

Sjaak Hoogendoorn: 'Na 2015 is het de bedoeling dat de coöperatie jaarlijks winst gaat maken, die wordt uitgekeerd aan de leden.'

Sjaak Hoogendoorn, veehouder in het Noord-Hollandse IJpendam, was een van de boeren die begin vorig jaar het initiatief nam voor de doorstart van de proefboerderij. Het agrarische bedrijfsleven en tientallen veehouders die op veenweidegrond boeren, bleken bereid te participeren in een coöperatie die in allerijl werd opgericht. 'Een paar dagen later kochten we de gebouwen en 45 hectare land van Wageningen UR', blikt Hoogendoorn terug op de geslaagde vorm van 'crowdfunding'. 'Dat het is gelukt, geeft aan hoe groot het draagvlak is voor een KTC op veenweidegrond. Het belang overstijgt de provincie Utrecht, absoluut. Thema's als bodemdaling, Natura 2000 en bemesting spelen niet alleen in het Groene Hart, maar in grote delen van heel West-Nederland.'

Drie pijlers

Het businessplan voor het KTC rust volgens Hoogendoorn op drie pijlers die niet los van elkaar kunnen worden gezien. 'Allereerst moet de boerderij zichzelf gaan bedruipen. Op termijn denken we aan een melkveebedrijf met 100 tot 120 koeien.'

De tweede pijler is de verhuur van het onroerend goed dat deel uitmaakt van het KTC. Hoogendoorn: 'Naast de huidige verhuur van twee woningen en kantoorruimte hopen we dat "Zegveld" een gewilde vergaderlocatie blijft en een belangrijke ontmoetingsplek waar kennis wordt gedeeld en uitgewisseld.'

De derde pijler zijn de opbrengsten van het onderzoek op het KTC. De aanwezigheid van PPP-Agro en het VIC is daarbij mooi meegenomen, net als de positieve reacties en betrokkenheid van onder andere provincies, gemeenten, waterschappen en bedrijven op 'Zegveld nieuwe stijl'. 'Inherent aan de nieuwe opzet en eigendomsverhoudingen is dat boeren nadrukkelijker betrokken zijn bij de invulling van het onderzoeksprogramma', blikt Hoogendoorn vooruit. Hij sluit lichte aanloopverliezen in 2015 niet uit, maar dat is van tijdelijke aard.

Nieuwe stallen met kwaliteit

Vanaf 2010 zoekt het project 'Innovatieve stallen' naar innovatieve stalconcepten die invulling geven aan de maatschappelijk gewenste kwaliteit en een alternatief zijn voor de ligboxenstal. De concepten die het project voortbracht, waren goed voor mens, dier en milieu (met name minder stikstofemissie) en waren landschappelijk goed ingepast. De provincie hoopte dat de deelnemende ondernemers hun innovatieve ontwerp zouden omzetten in een daadwerkelijke stal en daarmee andere veehouders zouden inspireren.

Het omzetten van het ontwerp naar een daadwerkelijke stal blijkt een weerbarstig proces, dat tijd, geld en uithoudingsvermogen vraagt van de ondernemer en heeft daarom nog niet tot resultaat geleid. Reden voor de provincie om in een vervolproject toe te spitsen op de problemen die de ondernemers op hun weg naar de realisatie van hun ontwerp tegenkomen.

Onder de naam 'Nieuwe stallen met kwaliteit' helpt dit project ondernemers bij het oplossen van problemen, met name op het gebied van het bestemmingsplan en de benodigde vergunningen. De provincie adviseert de ondernemer en de gemeente. Het kader voor advisering wordt gevormd door de onderwerpen uit de provinciale ruimtelijke structuurvisie, zoals landbouwbeleid, ruimtelijke kwaliteit, landschappelijke inpassing, vergunningverlening en natuur. Uitgangspunt is dat de veehouder zijn eigen ambities realiseert en op zijn eigen manier een goede invulling geeft aan de maatschappelijk gewenste kwaliteit. De provincie wil samen met ondernemer en gemeente leren van concrete problemen. Tot het eind van het jaar wordt aan de hand van concrete casussen uitgezocht wat kan helpen om de problemen om te buigen naar oplossingen en succes voor ondernemer en overheid.

Succesvolle Avond van de Utrechtse Melkveehouderij

Bart Krol, gedeputeerde van de provincie Utrecht, spreekt de massaal opgekomen melkveehouders toe.

De Avond van de Utrechtse Melkveehouderij vond dit jaar plaats op het bedrijf van Willem van der Linden in de Bethunepolder en werd georganiseerd door LaMi, DLV Dier en de Federatie van Verenigingen Voor Bedrijfsvoorlichting. Er kwamen ruim 180 bezoekers op af. De avond stond in het teken van energiebesparing, -opslag en -opwekking. Op de markt lieten toeleverende bedrijven zien wat er mogelijk is op het gebied van energie in de melkveehouderijsector. Melkveehouder Willem van der Linden vertelde over zijn bedrijf en zijn ervaringen met kleine windmolens. Cor van de Vaart (Alfa Accountants) riep adviseurs, melkveehouders en overheid op om toch vooral de kansen te pakken. Bart Krol (gedeputeerde Provincie Utrecht) benadrukte het belang van ondernemerschap en gaf aan waar de Provincie Utrecht hierin kan ondersteunen. In de workshops werden ervaringen uit praktijknetwerken rond microvergisters (DLV) en dieselbesparing (PPP-Agro) gedeeld. We kunnen terugkijken op een geslaagde avond.

Asbestregeling verbeterd

De asbestregeling is aangepast. U kunt nu een hogere vergoeding krijgen en dat geldt ook voor voormalige agrarische bebouwing! Agrariërs die asbestdaken willen vervangen door zonnepanelen, kunnen daarvoor nog tot 1 september 2015 subsidie krijgen. Vorig jaar augustus stelde de provincie Utrecht ruim 750.000 euro beschikbaar en sindsdien hebben 21 agrariërs hiervan gebruikgemaakt. Maar omdat er nog geld in de pot zit, is de regeling verlengd en aangepast:

- U kunt nu maximaal € 15.000 krijgen om een dak onder handen te nemen.
- U komt al in aanmerking bij een oppervlakte te verwijderen asbest van 240 m².
- De vergoeding is verhoogd naar € 4,50 per m².
- De ondergrens van te plaatsen zonnepanelen is nu 5 kW-piek.

Verder komen nu ook voormalige agrarische bedrijfsbebouwing in het buitengebied voor de regeling in aanmerking. Om de geschiktheid van uw daken voor zonnepanelen te beoordelen kunt u kijken op www.provincieutrecht.zonnekaart.nl

Op deze kaart is voor ieder dak een berekening opgenomen van de terugverdientijden en het financiële rendement van de panelen. Ook op de website www.zonnepanelen-calculator.nl kunt u inzicht krijgen in kosten en opbrengsten.

Goede erfinrichting vraagt goede communicatie

Er is veel winst te behalen op het gebied van erfafspooling bij herinrichting van het erf. Ondernemers zouden daarvoor meer en eerder contact moeten hebben met waterschappen, gemeenten en het bedrijfsleven. Dit is de uitkomst van het praktijknetwerk 'Erven voor de toekomst', waarin het afgelopen twee jaar vier melkveeouders werden gevolgd die een nieuw erf gingen aanleggen. Ondernemers staan open voor tips, maar krijgen die vaak pas als alle plannen al klaar zijn. Dit voorkom

je door eerder contact tussen ondernemer, gemeente en waterschap (of omgevingsdienst). De resultaten van het project zijn gebundeld in een flyer. Op de website www.goedboerenerf.nl vindt u naast deze flyer en informatie over nieuwe erven ook hoe u erfafspooling op het bestaande erf kunt voorkomen. Wanneer u investeert in voorzieningen ter voorkoming van verontreinigingen door erfafspooling, kunt u gebruikmaken van belastingvoordeel via de MIA/Vamil-lijst.

Regelingen waar u wat aan kan hebben!

Regeling	Info	Openstelling	Meer info
SDE+	Subsidie voor opwekken van duurzame energie (zon, wind, biomassa, water en geothermie)	3 nov – 18 dec 2014	www.rvo.nl/SDE
Garantiefonds Energie	Hulp bij procesondersteuning en financiering voor initiatiefnemers van collectieve energieprojecten	doorlopend	G.T.Dorigo@amersfoort.rabobank.nl
Mia/Vamil	Fiscaal voordelig investeren in milieuvriendelijke technieken zoals rond erfafspooling	2014	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/mia-en-vamil

Blijft u graag op de hoogte van regelingen in Utrecht? Geef dan uw e-mailadres door aan LaMi: linda.van.der.weijden@utrecht-west.com of j.schuurman@o-gen.nl

Geen sleuf maar slurf

In het veenweidegebied kan door het verzakken van de bodem de opslag van voer een probleem zijn. Een goed alternatief voor de korte termijn voor de opslag van natte (bij-)producten is de slurf. Dit wordt in toenemende mate toegepast voor bierbostel en aanverwante bijproducten. Inmiddels is er een slurf ontwikkeld waarin producten als snijmaïs en CCM opgeslagen kunnen worden. In overleg met de loonwerker is het ook mogelijk om gras door middel van de slurf in te kuilen.

Voor opslag in een slurfsilo is een min of meer vlakke en harde ondergrond voldoende. Verzakken is geen probleem en zijwanden zijn overbodig. Overige voordelen:

- geen erfafspooling
- arbeidsgemak
- goede conservering

Colofon

Aanjager is een uitgave van LaMi. LaMi is hét loket voor de innovatieve ondernemer op het platteland. LaMi is ondergebracht onder Programmabureau Utrecht-West en Gebiedscoöperatie O-gen. Ontvangt u de Aanjager liever per mail? Geef dan uw e-mailadres door.

LaMi
p/a Programmabureau
Utrecht-West
Postbus 194
3500 AD UTRECHT
www.lami.nl

Bezoekadres:
Provinciehuis Utrecht
Archimedeslaan 6
3584 BA UTRECHT

Contactpersoon:
Linda van der Weijden
06-21 12 46 16
linda.van.der.weijden@utrecht-west.com

LaMi
p/a Gebiedscoöperatie
O-gen
Postbus 125
3925 ZJ SCHERPENZEEL
www.lami.nl

Bezoekadres:
Huize Scherpenzeel
Burg. Royaardslaan 1
3925 GG SCHERPENZEEL

Contactpersoon:
Jolande Schuurman
06-21 12 46 25
j.schuurman@o-gen.nl

Redactie

Jos Geenen, Cees de Geus, Miriam Jonker, Paulien Keijzer, Herbert Mombarg, Ton van Schie, Jolande Schuurman, Linda van der Weijden.

Eindredactie

Regelwerk
Loppersum

Vormgeving

Heijdens Karwei
Amsterdam

Productie

Roodbont Publishers B.V.
Zutphen